

De versoepelde vestigingswetgeving en marktdynamiek in de detailhandel

MARTIN CARREE EN JOYCE NIJKAMP*

1 Inleiding

Het starten van een onderneming in de detailhandel werd in Nederland tot voor kort bemoeilijkt door aanzienlijke institutionele belemmeringen. Deze institutionele belemmeringen kwamen voort uit de Vestigingswet Bedrijven 1954. Het doel van deze veertig jaar oude wet was de bevordering van een goede bedrijfsuitoefening. Daartoe werden aan startende bedrijven of nieuwe vestigingen van bestaande bedrijven eisen gesteld op het gebied van handelskennis en vakbekwaamheid. Voor het opstarten van een bedrijf of vestiging was tenminste het Middenstandsdiploma noodzakelijk, hetgeen de belangrijkste vaardigheden ten aanzien van handelskennis omvatte. Daarnaast werden in de meeste branches aanvullende eisen gesteld op het gebied van vakbekwaamheid¹. De stringente vakbekwaamheidseisen belemmerden de mogelijkheden om toe te treden aanzienlijk. De afbakening van branches was bovendien gedateerd, dat wil zeggen op basis van productietechnieken uit de jaren vijftig, alsmede zeer nauwkeurig gedefinieerd. Dit wierp een aanzienlijke belemmering op voor vernieuwing en diversificatie naar verwante branches.

Internationaal vergelijkende studies laten zien dat in Nederland institutionele belemmeringen voor ondernemers een van de hoogste waren binnen Europa (EIM, 1993). De institutionele barrières bepalen in de detailhandel in belangrijke mate de toetredingsbarrière, aangezien de niet-institutionele vereisten relatief laag zijn. Vergelijken met de industriële sector is in de detailhandel voor het opstarten van een bedrijf relatief weinig fysiek kapitaal, tijd en kennis noodzakelijk. Winkels zijn relatief klein en innovaties zijn weinig complex.

Lagere toe- en uittredingsdrempels worden dikwijls verondersteld een positief effect te hebben op de prestaties van bedrijven, ofwel de marktwerking. De intuïtie is dat wanneer bedrijven gemakkelijker kunnen toe- en uittreden, de markt zich sneller aanpast aan verandering in vraag en inefficiënte bedrijven sneller worden

* M.A. Carree en J.A. Nijkamp zijn verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en EIM Small Business Research and Consultancy. Nijkamp werkt op het Tinbergen Instituut aan een samenwerkingsproject met het Hoofdbedrijfschap Detailhandel (HBD). Carree is Akademie Onderzoeker (KNAW) en tevens verbonden aan de Universiteit Maastricht. De auteurs bedanken het HBD voor financiële ondersteuning.

1 Voor het bakkersbedrijf was bijvoorbeeld een diploma vereist van de bakkersschool en voor het kappersbedrijf een diploma van de kappersschool.

vervangen². Tevens worden lagere toetredingsdrempels verondersteld een gunstig effect te hebben op zelfstandig ondernemerschap³ en daarmee op de werkloosheid⁴. Ten einde marktwerking en (allochtoon) ondernemerschap in de detailhandel te bevorderen, heeft het kabinet daarom besloten de institutionele toetredingsbarrières te verlagen. Hiertoe werd de oude vestigingswetgeving vervangen door een nieuwe vestigingswet, de *Vestigingswet 1996*. Hoewel de wetswijziging pas werd doorgevoerd in 1996, heeft het Ministerie van Economische Zaken reeds halverwege 1992 aangekondigd de strafrechterlijke vervolging van de oude vestigingswetgeving te staken vanaf januari 1993. In de nieuwe wet zijn de institutionele toetredingsbarrières verlaagd via drie sporen. Ten eerste is het Middenstandsdiploma vervangen door het AOV, een certificaat voor Algemene Ondernemers Vaardigheden. Hierdoor werd de werkdruk in termen van studieuren gereduceerd van 240 naar ongeveer 120 uur. Ten tweede is het aantal branches waar aanvullende eisen op het gebied van vaktechniek worden gesteld sterk gereduceerd⁵. Minder eisen ten aanzien van (branche specifieke) vakbekwaamheid impliceert meer mogelijkheden ten aanzien van diversificatie en vernieuwing. Tenslotte heeft de toepassing van de nieuwe wet betrekking op bedrijven in plaats van vestigingen waardoor de institutionele drempels voor uitbreiding worden gereduceerd.

Onlangs heeft het kabinet een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend dat ook het diploma Algemene Ondernemersvaardigheden (AOV) niet langer verplicht stelt om een onderneming op te zetten. De gedachte is dat de markt zelf de kwaliteit van het ondernemerschap kan waarborgen door erkenningsregelingen en certificering. Alleen de eisen op het gebied van veiligheid, gezondheid en milieu zouden nog gehandhaafd blijven. Ten einde de effecten van een verdere versoepeling van de vestigingswetgeving te kunnen beoordelen, lijkt het tenminste noodzakelijk inzicht te krijgen in de effecten van de eerdere versoepeling van de vestigingswetgeving.

Het doel van deze studie is het inzicht in de relatie tussen institutionele toetredingsbarrières en de marktwerking in de detailhandel te vergroten. De detailhandel is een geschikte sector om de relatie tussen institutionele toetredingsbarrières en marktwerking te onderzoeken. Deze barrières bepalen namelijk in belangrijke mate de toetredingsdrempel in de detailhandel. Naar verwachting zal daarom in de detailhandel een wijziging in institutionele barrières beter te zien zijn in toe- en uitredingscijfers dan in andere sectoren. De relatie tussen marktwerking en de vestigingswetgeving in de detailhandel stond reeds in een drietal eerdere studies centraal. Op grond van een *ex ante* analyse van Carree, Fris en Thurik (1993) werd voorspeld dat afschaffing van de strafrechterlijke vervolging in de detailhandel zou

- 2 We geven hier geen verdere discussie van de economische literatuur ten aanzien van (de gevolgen van) deregulering (zie daarvoor bijvoorbeeld Phillips (1985) and Winston (1993))
- 3 Zie ook Ministerie van Economische Zaken (1999).
- 4 Zie onder andere Kleijweg en Nieuwenhuijsen (1997).
- 5 Vaktechnische eisen worden in de nieuwe wet nog slechts gesteld in vier branches, te weten de bakkerij, de slagerij, de poelier en de viswinkel.

leiden tot meer toe- en uittreding⁶ en vlottere toe- en uittreding, dat wil zeggen snellere vervanging van uittreeders door toetreders en snellere uittreding na verdrijvende toetreding. Bosma en Zwinkels (1999) geven data waaruit blijkt dat in de detailhandel als geheel het volume van toe- en uittreding inderdaad is toegenomen na 1993. Over de periode 1993-1995 is de gemiddelde toetreding in de detailhandel toegenomen met 28% ten opzichte van de jaren 1987-1992, terwijl de gemiddelde uittreding steeg met 22%.

Een *ex post* evaluatie van Heeres en Van Berkum (1999) over de periode 1988-1997, laat eveneens zien dat de daling van de institutionele barrières door de versoepeling van de vestigingswetgeving, heeft geleid tot een toename van de toe- en uittreding⁷. Uit de studie blijkt evenwel dat hoewel de toetreding aanzienlijk is toegenomen na de verlaging van de institutionele barrières, het effect op uittreding vooralsnog zwak is. Een effect van verlaging van de institutionele barrières op de oprichting van dochters/filialen wordt niet waargenomen. Dit is niet verwonderlijk aangezien de versoepeling van de vestigingswetgeving voor deze oprichtingen van minder betekenis is dan voor (onafhankelijke) starters.

Een *ex post* analyse van Carree en Nijkamp (2000) over de periode 1980-1995, bevestigt de resultaten van bovengenoemde studies. Op basis van een theoretisch model van Carree en Thurik (1999) worden de effecten van institutionele barrières op het aanpassingsvermogen van de markt aan marktonevenwichtigheden geanalyseerd alsmede het effect op de ruimte in de markt voor (nieuwe) bedrijven. Uit deze studie blijkt dat de snelheid van aanpassing aan marktonevenwichtigheden na afschaffing van de strafrechterlijke vervolging in 1993 is toegenomen door vlottere toe- en uittreding. De marktruimte, het aantal bedrijven dat zich structureel in de markt kan handhaven, lijkt daarbij te zijn toegenomen. De studie laat zien dat de toename van de aanpassingssnelheid voornamelijk toegeschreven dient te worden aan vlottere toetreding en niet aan vlottere uittreding (i.e. vooralsnog ongewijzigde uittredingsbarrières), wat suggereert dat de marktdynamiek asymmetrisch is toegenomen. Dit is in overeenstemming met het resultaat van Heeres en Van Berkum, die een relatief zwakke relatie vinden tussen de hoogte van de institutionele barrières en uittreding.

Deze studie betreft een uitbreiding van de studie van Carree en Nijkamp (2000). De paneldataset⁸ over 1981-1995 met 23 branches wordt verlengd met drie extra jaren, te weten 1996 tot en met 1998. Het empirisch model uit Carree en Nijkamp (2000) wordt uitgebreid. Hierdoor is het mogelijk na te gaan in hoeverre de formele wetswijziging in 1996 nog extra effect heeft gehad op marktruimte en

6 Toetreding en uittreding zijn in deze studie gedefinieerd als nieuwe en verdwenen detailhandelsvestigingen als percentage van het totaal aantal vestigingen in de markt ten opzichte van het voorgaande jaar.

7 Toetreding en uittreding zijn in deze studie gedefinieerd als het aantal gestarte en opgeheven bedrijven als percentage van het totaal aantal bedrijven ten opzichte van het voorgaande jaar.

8 De databestanden zijn afkomstig van het Centraal Registratie Kantoor (CRK) en het CBS.

aanpassingssnelheid, boven op de effecten zoals deze gevonden zijn in de eerdere studie over de periode 1993-1995. Daarnaast is het mogelijk beter inzicht te krijgen in hoeverre de eerder gevonden resultaten met betrekking tot marktruimte en aanpassingssnelheid structureel van aard zijn.

De rest van het artikel is als volgt ingedeeld. In sectie 2 worden de karakteristieken van de detailhandel in Nederland gegeven. Tevens wordt een beschrijving gegeven van de ontwikkeling van de detailhandel in de jaren negentig. In sectie 3 wordt het empirisch model ontwikkeld. De belangrijkste theoretische concepten waarop het model is gebaseerd, te weten de *carrying capacity* en foutencorrectie, worden toegelicht. De te schatten netto toetredingsvergelijkingen, afgeleid uit het theoretisch model, worden gegeven. We beschrijven de data in sectie 4. In sectie 5 worden de empirische resultaten gepresenteerd en we concluderen in sectie 6.

2 Karakteristieken van en ontwikkelingen in de detailhandel

Hoewel de detailhandel ten opzichte van de industriële sectoren weinig aandacht krijgt van industrieel economen, levert zij een belangrijke bijdrage aan de economie. De detailhandel neemt ongeveer 23% van het totaal aantal economisch actieve bedrijven en ongeveer 13% van het totale arbeidsaanbod voor zijn rekening (Bode, 1990). De detailhandel verschilt in meerdere opzichten van industriële sectoren. De voor toetreding benodigde kapitaalinvesteringen zijn relatief laag. Door de relatief lage complexiteit van de markt en de daardoor ook relatief grote mate van doorzichtigheid van de markt, kunnen bedrijven snel op veranderingen in strategieën van concurrenten reageren en is het geheimhouden van kennis relatief moeilijk (zie ook Porter, 1976, p. 13/14). Het aanbod van bedrijven binnen de relevante markt is daardoor relatief homogeen en structurele marktcondities, zoals (ontwikkelingen in de) vraag en productiekosten, zijn meer gelijksoortig dan in de industriële sectoren. Door de geografische gebondenheid van de detailhandel, is het aantal bedrijven in de relevante (locale) markt binnen een branche relatief laag, zelfs ten opzichte van sommige hechte oligopolies in industriële sectoren. De detailhandel is ook een sector met een van oudsher relatief grote mate van dynamiek, dat wil zeggen relatief veel toe- en uitreding. Gemiddelde toe- en uitredingsratio's als percentage van het totaal aantal bedrijven zijn bijna 10% (zie ook de Appendix), mede door de relatief lage toetredingskosten. Dynamiek is belangrijk voor een gezonde detailhandelssector. Veranderingen in de preferenties van de consument en de invloed van de technologische ontwikkeling hierop, vertalen zich direct in het volume en de samenstelling van de vraag naar het detailhandelsassortiment⁹. Dit in tegenstelling tot industriële sectoren, waar fluctuaties in de consumentenvraag minder merkbaar zijn door prijseffecten in de verschillende schakels van de bedrijfskolom. Bovendien zijn sommige

9 Onder het detailhandelsassortiment verstaan we alle goederen en diensten die via tussenhandel aan de finale consument worden verkocht.

branches, zoals kleding en meubelen, relatief gevoelig voor conjuncturele fluctuaties: de pieken en dalen zijn sterker dan die in de totale consumentenbestedingen. Alleen een dynamische en flexibele detailhandel kan adequaat reageren op een veranderlijke omgeving.

De groei van de detailhandel bleef gedurende het begin van de jaren '90 zowel in waardenmutaties als in volumemutaties achter bij die van de consumptieve bestedingen¹⁰. Het aandeel van het detailhandelsassortiment in de totale consumptieve bestedingen daalt al jaren structureel, als gevolg van een verschuiving in de relatieve preferenties van consumenten voor de verschillende bestedingscategorieën (Nienhuis en Gianotten, 1995). Vooral diensten buiten het detailhandelsassortiment, zoals vervoers- en communicatiediensten en de horeca, profiteren van deze verschuiving van de relatieve preferenties en groeien structureel. De concurrentie tussen branches (winkeltypen) en met aanbieders buiten de detailhandel is toegenomen als gevolg van een toename van het aantal concurrerende aanbodvormen¹¹. Dit heeft geleid tot prijsdalingen en een daling van de prijselasticiteit van de vraag naar het detailhandelsassortiment. De druk op de marges, die is ontstaan door achterblijvende productiviteitsgroei, is hierdoor toegenomen.

De detailhandel lijkt heden ten dage in toenemende mate in staat te zijn om zich aan te passen aan de veranderende marktomstandigheden. Vanaf 1995 gaat het de detailhandel beduidend beter dan in de eerste helft van de jaren '90. In 1995 lag de groei van de bestedingen aan het detailhandelsassortiment nog net onder de groei van de consumptieve bestedingen, maar daarna overtrof zij deze, in 1998 zelfs met 3% (HBD, 1999). Productinnovaties door nieuwe vormen van assortimentsverbreding en branchevervaging, hebben hier zichtbaar toe bijgedragen. Het herstel van de sector is hand in hand gegaan met een toename van de marktdynamiek¹². Mogelijk is dit mede het gevolg van de lagere institutionele lasten na de versoepeling van de vestigingswetgeving.

In de volgende paragraaf wordt een empirisch model ontwikkeld, dat we gebruiken om het effect van verlaging van institutionele lasten op het aanpassingsvermogen (lees: herstellend vermogen) van de detailhandel te meten. De snelheid waarmee het aantal bedrijven zich naar het aantal bedrijven beweegt, dat zich bij onveranderende marktomstandigheden structureel in de markt kan handhaven, is de maatstaf die wij gebruiken om het aanpassingsvermogen te meten. Voor de ontwikkeling van het empirisch model wordt gebruik gemaakt van een theoretisch model van Carree en Thurik (1999), dat de relatie tussen toetreding respectievelijk uittreding en de ruimte in de markt voor nieuwe bedrijven beschrijft.

10 Zie Lever et al. (1996) en CBS, *Nationale rekeningen*, Tabellen S80.5 en S80.6.

11 Zie Jaarsma (1995).

12 Zie Bosma en Zwinkels (1999).

3 Het basismodel

In ons model veronderstellen we dat ondernemers (winkeliers) opereren in symmetrische oligopolistische (locale) markten met exogene, toe- en uittredingskosten en identieke *conjectural variations* (bij Cournot gelijk aan nul)¹³. Het model wordt verder opgebouwd vanuit twee belangrijke andere aannames, die de bouwstenen vormen voor de modellering van de marktdynamiek, i.e. voor de modellering van toe- en uittreding. Een eerste belangrijke aanname is dat de markt zodanig kan worden afgebakend dat er bij onveranderde vraag- en aanbodcondities een evenwichtig aantal bedrijven in een markt bestaat, dat zich structureel kan handhaven. Een tweede belangrijke aanname is dat er bij afwijking van dit evenwichtig aantal bedrijven een aanpassingsproces naar het marktevenwicht toe plaatsvindt, en wel via door winstmogelijkheden geïnitieerde netto toetreding.

Het marktevenwicht en Kirzneriaanse foutencorrectie

We definiëren het marktevenwicht als de situatie, waarbij er bij onveranderende vraag- en aanbodcondities geen prikkels zijn voor netto toetreding. Wij volgen in ons model de Kirzneriaanse gedachtengang dat (potentiële) ondernemers reageren op winstmogelijkheden (of een gebrek daaraan) door toe of uit te treden (Kirzner, 1973, 1979, 1997). In het marktevenwicht zijn winstmogelijkheden afwezig en een afwijking van het marktevenwicht genereert winstmogelijkheden voor ondernemers. Er is evenwicht indien het winstniveau in de markt onder het kritieke winstniveau van toetreders ligt en boven het kritieke winstniveau van bestaande ondernemers. Het kritieke winstniveau van potentiële of bestaande ondernemers is de minimale vergoeding die zij wensen om het de moeite waard te vinden ondernemer te worden of te blijven. Het kritieke winstniveau hangt af van de *opportunity costs* van ondernemen, zoals het werknemersloon en de hoogte van de werkloosheidsuitkering, maar ook van de toetredingskosten, de verwachte ontwikkeling van de marktruimte en dus winstgevendheid in de tijd en het te lopen ondernemersrisico bij onzekerheid daarover. Bij een lager winstniveau dan het kritieke winstniveau loont het niet langer ondernemer te worden of te blijven.

In elke (locale) markt is slechts voor een beperkt aantal bedrijven ruimte. De ruimte in een markt voor bedrijven, ofwel het aantal bedrijven dat resulteert in het marktevenwicht, wordt niet alleen bepaald door het kritieke winstniveau van ondernemers, maar ook door de omvang van de markt en de structurele marktcondities, i.e. de aanbod- en vraagstructuur. Belangrijke structurelementen zijn productiviteit, technologie, prijselasticiteit van de vraag en de *conjectural variations* van de aanbieders. De omvang van de markt hangt direct af van de marktafbakening. We

13 Zie Amir en Lambson (2000) voor de condities ten aanzien van marginale kosten en prijs elasticiteiten voor het bestaan van een symmetrisch Cournot evenwicht.

zullen in onze empirische toepassing bedrijven afbakenen door de indeling in branches waarin ze zich hebben ingeschreven (bij de KvK). Het aantal identieke bedrijven, dat structureel gehandhaafd kan worden wanneer opererend in een van andere populaties bedrijven geïsoleerde omgeving, wordt ook wel de *carrying capacity* van deze populatie bedrijven genoemd (Carree en Thurik 1999). Onder identieke bedrijven verstaan we bedrijven die onder dezelfde marktcondities, i.e. vraag- en aanbodcondities, opereren en even efficiënt zijn. Dit is een evenwichtsconcept dat oorspronkelijk uit de biologie komt, maar binnen de maatschappijwetenschappen voor het eerst werd gebruikt in de organisatie-ecologie door Hannan en Freeman (1977). Het natuurlijk evenwicht tussen konijnen- en vossenpopulaties, is een klassiek voorbeeld uit de biologie om het evenwichtskarakter van het begrip *carrying capacity* te duiden.

Stel nu dat N^* de *carrying capacity* in een markt is, Q de omvang van de markt (totale vraag), p^* het kritiekwinstniveau en s_m een determinant van de vraag- of aanbodstructuur, met $\sum_m s_m$ de sommatie over het totaal van m determinanten van de vraag en aanbodstructuur. Dan kunnen we $v_Q = \frac{\partial N^*}{\partial Q} \frac{Q}{N^*} > 0$ definiëren als de vraag-elasticiteit van de *carrying capacity*¹⁴ $v_\pi = \frac{\partial N^*}{\partial \pi} \frac{\pi}{N^*} < 0$ als de (kritieke) winstelasticiteit van de *carrying capacity* en $v_{s_m} = \frac{\partial N^*}{\partial s_m} \frac{s_m}{N^*}$ als de elasticiteit van de *carrying capacity* met betrekking tot verandering in de vraag- en aanbodstructuur.

Wanneer we er nu vanuit gaan dat vraag- en aanbod condities slechts geleidelijk veranderen, dan zijn de elasticiteiten van de vraag- en aanbod condities met betrekking tot de *carrying capacity* (v_Q, v_π en v_{s_m}) bij benadering constant tussen twee perioden. De verandering in de *carrying capacity* N^* in een markt tussen periode $t-1$ en periode t , stijgt dan bij benadering lineair in de veranderingen in vraag- en aanbod condities tussen periode $t-1$ en periode t :

$$(1) \frac{\Delta N_t^*}{N_{t-1}^*} \approx \sum_m v_{s_m} \frac{\Delta s_{m,t-1}}{s_{m,t-1}} + v_\pi \frac{\Delta \pi_{t-1}^*}{\pi_{t-1}^*} + v_Q \frac{\Delta Q_t}{Q_{t-1}}$$

Gezien de *dominantie* van de structurele concentratie en de *verdringing* van traditionele branches, die reeds tientallen jaren plaatsvindt in de detailhandel (Nootboom, 1986), kan een belangrijk deel van het effect van verandering in de structurele marktcondities (de eerste term aan de rechterhand van formule (1)) benaderd worden door een structurele trend α . Doordat concentratie en verdringing tot een daling van de *carrying capacity* leidt, zal de parameter α voor de meeste branches negatief zijn.

Het feit dat bedrijven binnen een markt identiek worden veronderstelt, impliceert dat het markt-evenwicht wordt bereikt wanneer het aantal bedrijven gelijk is

14 Merk op dat $v_Q < 0.5$ in een standaard symmetrisch oligopolie-model met homogene goederen en exogene toe- en uitredingskosten. Voor afleiding zie Carree en Thurik (1999, p.989).

aan de *carrying capacity*. Een discrepantie tussen het evenwichtige en het feitelijk aantal bedrijven of winstniveau in de markt, dient dan als verklaringgrond voor toe- en uittreding van bedrijven. Winstmogelijkheden worden uitsluitend gegenereerd door discrepanties tussen de *carrying capacity* en het feitelijk aantal bedrijven. Onze maatstaf met behulp waarvan we het aanpassingsvermogen van de sector meten is de snelheid waarmee het aantal bedrijven zich naar het aantal bedrijven in het markt-evenwicht beweegt.

Het Kirzneriaanse aanpassingsproces kan worden weergegeven door een van de volgende alternatieve representaties:

$$(2a) \Delta N_t = f(E_{t-1}N_t^* - N_{t-1}) \quad \text{met} \quad f(0) = 0 \quad f' > 0$$

$$(2b) \Delta N_t = g(E_{t-1}\pi_t^* - \pi_{t-1}) \quad \text{met} \quad g(0) = 0 \quad g' < 0$$

met E_{t-1} de verwachtingsoperator waarbij ondernemers gebruik maken van alle informatie tot en met periode $t-1$. Dit zijn twee equivalente representaties van een foutencorrectie-proces in de zin dat een verwacht overschot (of tekort) aan vestigingen wordt gecorrigeerd door een daling (of stijging) hiervan.

Netto toetreding als aanpassingsproces

De snelheid waarmee wordt gereageerd op de discrepantie tussen de *carrying capacity* en het feitelijk aantal bedrijven, wordt bepaald door de functionele vorm van (2a), dus van f . De functie f wordt bepaald door het aantal (potentiële) ondernemers dat (in een periode) de wens en de mogelijkheid heeft om op de discrepantie tussen de *carrying capacity* en het feitelijk aantal bedrijven te reageren. In de praktijk zal de (absolute waarde van de) netto toetreding lager zijn dan de discrepantie tussen de *carrying capacity* en het feitelijk aantal bedrijven: de foutencorrectie binnen een tijdsbestek van lengte Δt is onvolledig. Een belangrijke reden hiervoor is congestie, d.w.z. dat de toetredings- of uittredingskosten toenemen per toe- dan wel uittredende ondernemer.

Kapitaalschaarste en institutionele lasten zijn in de detailhandel de meest relevante determinanten van congestie. Kapitaalschaarste is in de detailhandel een belangrijke reden voor potentiële ondernemers om niet toe te treden. Door het gebrek aan geschikte en beschikbare lokaties of het ontberen van toegang tot goedkoop krediet, is het voor veel potentiële ondernemers niet aantrekkelijk toe te treden. Institutionele lasten betreffen de verplichte handelingen die gedaan moeten worden voorafgaand aan toe- of uittreding. Een deel van de institutionele lasten betreffen administratieve lasten, zoals de inschrijving bij de Kamer van Koophandel voorafgaand aan toetreding. Een deel van de institutionele lasten zijn niet administratief van aard, zoals de verplichting tot het behalen van het diploma voor AOV (Algemene Ondernemers Vaardigheden). Hogere institutionele lasten leiden tot een grotere vertraging in de reactie op winstmogelijkheden.

We gebruiken een verliesfunctie om de verwachte mate van netto toetreding in een markt af te leiden. De verliesfunctie neemt toe in zowel de verwachte winstmogelijkheden van (potentiële) ondernemers wanneer zij zouden toe- of uittreden (de afwijking van N_t ten opzichte van N_t^*) als in de netto verandering van het aantal ondernemingen (de afwijking van N_t ten opzichte van N_{t-1}). Gegeven de beginwaarde van het aantal bedrijven in de markt, dat wil zeggen het aantal bedrijven in periode $t-1$, leidt minimalisatie van een verliesfunctie dan tot (de toestandswaarde van) de netto toetreding in periode t . De economische interpretatie van minimalisatie van de verliesfunctie is dat ondernemers per periode toetreden respectievelijk uittreden totdat de verwachte winstmogelijkheden niet langer positief respectievelijk negatief zijn. Dit betekent dat de verliesfunctie zijn minimum bereikt wanneer er geen prikkel meer is tot toe- en uittrading.

De verliesfunctie met betrekking tot periode t, Δ_t , in termen van het aantal bedrijven, N_t , luidt:

$$(3) \quad \Delta_t = \mu_1 [E_{t-1}(\ln(N_t^*)) - \ln(N_t)]^2 + \mu_2 [\ln(N_t) - \ln(N_{t-1})]^2$$

De verliesfunctie neemt toe in het kwadraat van de verwachte relatieve afwijking van de carrying capacity ten opzichte van het aantal bedrijven in de markt. Dit betekent dat $\mu_1 > 0$. De intuïtie van het kwadratische verband is dat in een oligopolistische markt de toename van de winst in de toe- of uittrading groter is naarmate het aantal bedrijven in de markt kleiner is. Dit komt omdat wanneer het aantal bedrijven in de markt klein is, een toe- of afname van het aantal bedrijven een groot effect heeft op de intensiteit van de concurrentie. De verliesfunctie neemt ook toe in het kwadraat van de netto toetreding ($\mu_2 > 0$). De intuïtie is dat schaarste aan kapitaal (krediet, lokaties, tijd) ertoe leidt dat de prijs van krediet en onderpand en de marginale (opportunity-) kosten van tijdsbesparing op voorbereiding van toe- of uittrading, in toenemende mate toenemen in de netto toetreding.

Minimalisatie van de verliesfunctie naar N_t geeft:

$$(4) \quad \Delta \ln(N_t) = \gamma (E_{t-1} \ln(N_t^*) - \ln(N_{t-1}))$$

met $\gamma = \frac{\mu_1}{\mu_1 + \mu_2}$. De grootte van μ_1 ten opzichte van μ_2 hangt af van de snelheid waarmee de congestie toeneemt in de netto toetreding. Aanwezigheid van congestie impliceert dat het aanpassingsproces gedempt is, $0 < \gamma < 1$ ¹⁵.

Modellering van de invloed van deregulering

Verlaging van de institutionele lasten leidt vermoedelijk tot een daling van μ_2 en toename van γ . Om het effect van de deregulering op deze aanpassingsparameter te

15 Merk op dat overreactie zou impliceren dat $\gamma > 1$. Indien $1 < \gamma < 2$, zou het aanpassingsproces gedempt oscillerend zijn. Wanneer echter γ groter dan 2 zou zijn, zou het aanpassingsproces niet dempen.

kunnen schatten, breiden we het basismodel uit door de aanpassingsparameter γ afhankelijk te maken van de hoogte van de institutionele lasten. Overeenkomstig Carree en Nijkamp (2000) maken we de aanpassingsparameters tijdsafhankelijk, dus γ_t . We hebben te maken met twee dereguleringsperioden, te weten 1993 en 1996. De afschaffing van de strafrechterlijke vervolging van de oude vestigingswetgeving per januari 1993 werd aangekondigd halverwege 1992 en in januari 1996 werd de nieuwe vestigingswetgeving formeel ingevoerd. We veronderstellen dat de aanpassingsparameter alleen verandert door institutionele wijziging en dus dat per definitie $\gamma_t = \gamma_{t-1}$ voor alle t ongelijk aan 1993 en 1996. We laten daarmee toe dat de aanpassingsparameter eenmalig verandert in de perioden van deregulering, wat het geval zal zijn indien de institutionele lasten in de perioden voorafgaand aan de deregulering bindend waren. Uit vergelijking (4) leiden we nu af:

$$(5) \quad \Delta \ln(N_t) - \frac{\gamma_t}{\gamma_{t-1}} \Delta \ln(N_{t-1}) = \gamma_t (\Delta E_{t-1} \ln(N_t^*) - \Delta \ln(N_{t-1}))$$

Als we nu de groeivoet van de carrying capacity tussen periode $t-1$ en t noteren als g_t dan geldt bij benadering $\Delta E_{t-1} \ln(N_t^*) = \Delta E_{t-1} \ln((1+g_t)N_{t-1}^*) = \Delta \ln(N_{t-1}^*) + \Delta E_{t-1} \ln(1+g_t) \approx g_{t-1} + \Delta E_{t-1} g_t$, aangezien $\ln(1+x) \approx x$ wanneer $x \rightarrow 0$. We analyseren tevens of de (verwachte) marktruimte in de perioden van deregulering toeneemt met behulp van vergelijking (1). Het is mogelijk dat de marktruimte toeneemt als gevolg van een lager kritiek winstniveau van nieuwe toetreders met lagere opportunity costs van ondernemen. Door toe te laten dat de marktruimte in de perioden van deregulering toeneemt, vermijden we dat dit effect heeft op de schatting van de toename van de aanpassingsparameter in de perioden van deregulering. We introduceren in het model een dummy voor iedere tijdsperiode t , β_t als benadering van de overige carrying capacity groeitermen in vergelijking (1) naast de trendmatige ontwikkeling en de vraag-ontwikkeling:

$$(6) \quad g_{t-1} + \Delta E_{t-1} g_t = \alpha + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{t-1}}{Q_{t-2}}$$

Merk op dat (ontwikkelingen in) verwachtingen onjuist kunnen zijn en vergelijking (6) dus ruimte laat voor 'overreactie'¹⁶. Wanneer we toelaten dat de aanpassingsparameters en marktruimte in de perioden van deregulering toenemen, kunnen we uit vergelijking (5) en (6) de onderstaande expressies voor de perioden voorafgaand, tijdens en na deregulering afleiden, die met toevoeging van een storingsterm ons model weergeeft waarmee we de effecten van deregulering schatten (j is de branche-index):

$$(7a) \quad \Delta \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-1}} = \gamma_A \left(\alpha_j + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{j,t-1}}{Q_{j,t-2}} - \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} \right) + e_{jt} \quad t < 1993$$

16 Voor alternatieve veronderstellingen voor de verwachte groei van de carrying capacity, zie Carree en Thurik (1999), Appendix A.

$$(7b) \Delta \frac{\Delta N_{jt}}{N_{j,t-1}} = \frac{\gamma_B - \gamma_A}{\gamma_A} \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} + \gamma_B \left(\alpha_j + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{j,t-1}}{Q_{j,t-2}} - \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} \right) + e_{jt} \quad t=1993$$

$$(7c) \Delta \frac{\Delta N_{jt}}{N_{j,t-1}} = \gamma_B \left(\alpha_j + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{j,t-1}}{Q_{j,t-2}} - \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} \right) + e_{jt} \quad 1993 < t < 1996$$

$$(7d) \Delta \frac{\Delta N_{jt}}{N_{j,t-1}} = \frac{\gamma_C - \gamma_B}{\gamma_B} \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} + \gamma_C \left(\alpha_j + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{j,t-1}}{Q_{j,t-2}} - \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} \right) + e_{jt} \quad t=1996$$

$$(7e) \Delta \frac{\Delta N_{jt}}{N_{j,t-1}} = \gamma_C \left(\alpha_j + \beta_t + v_Q \frac{\Delta Q_{j,t-1}}{Q_{j,t-2}} - \frac{\Delta N_{j,t-1}}{N_{j,t-2}} \right) + e_{jt} \quad t > 1996$$

Door middel van de subscripten A, B en C van de γ 's wordt de waarde van aanpassingsparameter voorafgaand aan 1993, van 1993 tot 1996 en na 1996, onderscheiden. Onze belangrijkste hypothesen zijn dat als gevolg van deregulering

- de aanpassingssnelheid in 1993 toeneemt als gevolg van de beëindiging van de strafrechterlijke vervolging (H1).
- de aanpassingssnelheid in 1996 verder toeneemt als gevolg van de officiële invoering van de nieuwe vestigingswetgeving (H2).
- de veronderstelde marktruimte toeneemt door een lager kritiek winstniveau van nieuwe toetreders (H3a, H3b).

Bovenstaande hypothesen in symbolen:

$$H1: \gamma_B - \gamma_A > 0$$

$$H2: \gamma_C - \gamma_B > 0$$

$$H3a: \beta_{1993} > 0$$

$$H3b: \beta_{1996} > 0$$

4 De data

Data betreffende de consumentenbestedingen ($\Delta Q_{j,t-1} / Q_{j,t-2}$ in het model) zijn samengesteld met behulp van twee databronnen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De eerste databron is een jaarlijkse enquête onder huishoudens aangaande bestedingsaandelen. Deze enquête hebben we gebruikt als indicator voor de structurele ontwikkeling in de bestedingsaandelen. Hoewel de steekproef jaarlijks enige duizenden huishoudens bevat, worden de bestedingsaandelen toch merkbaar beïnvloed door de jaarlijkse veranderingen in de steekproefsaamstelling. Om hiervoor te corrigeren maakten we uit deze data een lineaire benadering van de structurele ontwikkeling van de bestedingsaandelen, $ES_{jt} = a_j + b_j t + e_{jt}$, waarbij ES het bestedingsaandeel (de som van alle aandelen is 1.000), j de branche en t het jaartal (beginjaar op nul gesteld). Het bestedingsaandeel behorende bij branche j

betreft een sommatie van bestedingsaandelen over de belangrijkste producten die verkocht worden in branche j . Vervolgens construeerden we $ES_j^t = \hat{a}_j + \hat{b}_j t$ (zie hiervoor ook de Appendix). Deze vergelijking is voor elke branche afzonderlijk geschat. Tenslotte hebben we voor elke branche de veranderingen in consumenten-vraag berekend als $\Delta Q_j / Q_{j,t-1} = \{ES_j^t (1 + \Delta CB_t) - ES_{j,t-1}^t\} / ES_{j,t-1}^t$, waarbij ΔCB_t , de groei in de totale reële consumentenbestedingen, ook afkomstig is van het CBS. Door de groei in de totale reële consumentenbestedingen te nemen in plaats van de groei in de afzonderlijke bestedingscategorieën, ΔCB_j , defleren we in feite de nominale consumentenbestedingen met een algemene consumentenprijsindex. We hebben gekozen voor deflatie met een algemeen prijsindexcijfer in plaats van deflatie met een branche specifiek prijsindexcijfer, omdat het kritieke winstniveau van ondernemers (π_i^* in het model) wordt bepaald door de reële vraag in termen van koopkracht (algemene prijsindex) en niet in termen van goederen (specifieke prijsindex). De jaarlijkse percentuele groei in de reële consumentenbestedingen staat in tabel 1 voor de te analyseren perioden.

TABEL 1 Reële groei van de consumentenbestedingen (1980-1997)

Jaar	Groei	Jaar	Groei	Jaar	Groei
1980	-0.4%	1986	2.6%	1992	2.5%
1981	-3.0%	1987	2.7%	1993	1.0%
1982	-0.5%	1988	0.8%	1994	2.2%
1983	1.0%	1989	3.5%	1995	2.0%
1984	1.2%	1990	4.2%	1996	2.7%
1985	2.8%	1991	3.1%	1997	3.0%

Bron: CBS.

Voor de toe- en uitredingsdata hebben we gebruik gemaakt van de gegevens van het Centraal Registratie Kantoor (CRK) in Den Haag. Het CRK heeft voor verschillende detailhandelsbranches op jaarbasis gegevens over het aantal vestigingen en de toe- en uitreding in Nederland. Merk op dat we toe- en uitreding van vestigingen gebruiken in plaats van toe en uitreding van bedrijven, aangezien de vestigingswetgeving van voor de deregulering van toepassing was op vestigingen in plaats van op bedrijven. De data zijn verzameld op het 5-digit niveau, een brancheniveau waar bedrijven relatief homogene goederen verkopen. Een overzicht van de gemiddelde toe- en uitredingsratios voor de verschillende branches, wordt gegeven in de Appendix. Voor 21 branches hebben we data over de gehele periode 1981-1998 (18 waarnemingen). Voor één branche (textiel) waren de data slechts beschikbaar op 4-digit niveau en kwamen pas beschikbaar op 5-digit niveau in 1989. We hebben daarom

alleen voor de periode 1981 tot 1988 waarnemingen voor op 4-digitaal niveau gebruikt (8 waarnemingen). Voor de periode vanaf 1990 hebben we data voor twee andere branches gebruikt, te weten herenbovenkleding en woningtextiel. Deze branches gingen tot voor 1989 op in de textielbranche, maar kwamen vanaf 1989 op 5-digitaal niveau beschikbaar. Zo komen we op 404 waarnemingen in totaal. De data die worden gegeven in de Appendix laten zien dat de branches, waarvoor de bestedingsaandelen gemiddeld sterk dalen, ook sterk negatieve gemiddelde netto toetreding neigen te hebben. Dit zijn bijvoorbeeld de slaggers en de zuivelwinkels.

5 De resultaten

In deze sectie bespreken we de (niet-lineaire kleinste kwadraten) schattingsresultaten voor de paneldataset over de periode 1981-1998. We stellen β_{1981} gelijk aan nul omdat naast de tijdsdummies er ook de constante in het model zit. In Tabel 2 staan de resultaten vermeld met een branchespecifieke structurele trend en met een algemene trend gelijk voor iedere branche ($\alpha_j = \alpha \forall j$). De schattingsresultaten voor de winkeltype-specifieke structurele trends α_j staan in de Appendix. Uit de resultaten blijkt dat zoals verwacht in vrijwel al de branches de trendmatige ontwikkeling van de *carrying capacity* α_j negatief is als gevolg van verdringing door andere winkeltypen en door schaalvergroting. De trendmatige ontwikkeling in de *carrying capacity* blijkt ook belangrijk te verschillen tussen branches. De adjusted R^2 is hoger voor de regressie waarin de structurele trend branchspecifiek is (0.528 versus 0.495). Voor wat betreft de bespreking van de resultaten richten we ons op de regressie met de branche specifieke α_j .

Het blijkt dat de geschatte aanpassingsparameter in 1993 toeneemt met een kleine 25%. Deze toename is significant bij een 5%-significantieniveau. In 1996 blijkt de aanpassingsparameter niet meer significant te zijn toegenomen. De geschatte toename is ook laag: slechts 3%. De beëindiging van de strafrechterlijke vervolging lijkt er dus al direct toe te hebben geleid dat er snellere aanpassing naar het evenwicht toe plaats vindt. De officiële invoering van de wet heeft verder weinig betekenis gehad voor zover het de aanpassingsnelheid betreft.

Voor de meeste jaren liggen de geschatte waarden van de β_j 's in de buurt van de nul en zijn hiervan niet significant verschillend. Dit geldt ook voor de periode 1982-1990, waarbij de gemiddelde geschatte β is afgedrukt¹⁷. In de perioden 1992

17 Alleen de beta's in de jaren 1984, 1985, 1988 en 1989 waren significant. Een sterk positieve beta in 1984 werd opgevolgd door een sterk negatieve beta in 1985. Een sterk positieve beta in 1988 werd opgevolgd door een sterk negatieve beta in 1989. Het feit dat twee opeenvolgende jaren met tegengestelde beta's betreft, doet sterk vermoeden dat deze outliers het gevolg zijn van dataproblemen. In 1987 hebben er wijzigingen in de categorisering van branches plaatsgevonden bij de meting van toe- en uitreding en in 1984 is er enige onbetrouwbaarheid in de metingen ten aanzien van het feit of ze inclusief of exclusief de ambulante handel zijn.

en 1993 zijn de geschatte β_1 's significant positief. De relatief hoge waarden suggereren dat de deregulering zowel in 1992 als in 1993 een belangrijk effect heeft gehad op de veronderstelde marktruimte. Dit ondersteunt hypothese H3a. Voor de hypothese H3b dat er in 1996 nog een verder effect zou zijn, wordt geen bewijs gevonden, of het zou moeten zijn dat de waarde van $\hat{\beta}_{1996}$ positief is terwijl de waarden in het jaar ervoor en de twee jaren erna duidelijk negatief zijn. Dit laatste duidt erop dat de formele wijziging van de vestigingswet nog positieve invloed heeft gehad op de veronderstelde marktruimte.

De $\hat{\beta}_1$ in 1995, 1997 en 1998 zijn significant negatief. Hier liggen mogelijk twee oorzaken aan ten grondslag. Ten eerste is het goed mogelijk dat in de periode van deregulering er overreactie heeft plaatsgevonden. Dit betekent dat de toetreding groter is geweest dan de ruimte voor nieuwe bedrijven, waardoor een initieel positieve marktruimte na toetreding negatief wordt. De vestigingswet heeft mogelijk tot gevolg gehad dat er een wachtrij van potentiële toetreders was ontstaan, die bij de eerste mogelijkheid daartoe zijn toetreden. Een tweede factor die mogelijk van invloed is geweest, is dat vanaf halverwege de jaren '90 de aantrekkelijkheid van het werknemerschap is toegenomen dankzij de krapte op de arbeidsmarkt. Dit betekent dat het kritieke winstniveau π_1^* in deze jaren stijgt en daarmee de carrying capacity daalt (zie vergelijking (1)).

Merk op dat de vraagelasticiteit van de carrying capacity, v_q , een stuk lager ligt bij de schattingen met branche-specifieke α_j dan bij schattingen met een algemene trend (0.160 versus 0.335). De consequentie is dat de niet-trendmatige (tijdelijke) groei van de reële vraag minder invloed lijkt te hebben op het feit of er wel of geen ruimte in de markt is voor nieuwe bedrijven dan de trendmatige groei. (Potentiële) ondernemers lijken geen hit-and-run strategie te volgen, waarbij korte termijn vraagontwikkelingen aanleiding geven voor toe- en/of uittreding. Niettemin zullen potentiële ondernemers met plannen toe te treden, dat eerder doorzetten in een periode van economische groei en eerder uitstellen in een wat mindere periode. Aan de andere kant zullen bestaande ondernemers met structurele verliesgevendheid tevens uittreding eerder doorzetten in een dieptepunt dan in een relatief goed jaar.

Merk op dat een eenmalige overreactie (in 1993) impliceert dat de aanpassingsparameter tijdelijk groter dan 1 zou zijn. In onze regressies zien we dit niet terug. We laten dit met opzet in de waarde van de β_1 's terugkomen, omdat we de algemene, duurzame toename van de aanpassingsparameter willen schatten. Wanneer we echter de schatting overdoen waarbij we de dereguleringsjaren 1993 en 1996 buiten beschouwing laten, zien we wel een overreactie terugkomen in de aanpassingsparameter. De resultaten laten zien dat er tijdelijk een sterke toename van de aanpassingsparameter plaatsvindt zodanig dat $\hat{\beta}_1 > 1$. Omdat we 1993 niet meenemen komt de sterke gemiddelde netto uittreding over 1994 en 1995 bij daling van de marktruimte in nagenoeg alle branches door de positieve netto toetreding in 1993, tot uitdrukking in een toename van de aanpassingsparameter. De resultaten

laten na 1996 een sterke daling van de aanpassingsparameter zien die minder groot is dan de eerder stijging. Echter, het verschil tussen de toe- en afname van de aanpassingsparameter is kleiner dan de door ons eerder gemeten toename wanneer we 1993 en 1996 wel opnamen.

TABEL 2 Schattingsresultaten m.b.t. vergelijkingen (7a) t/m (7e)

	branche		branche		
	specifieke α	algemene α	specifieke α	algemene α	
γ_A	0.550 (12.5)	0.400 (10.4)	β_{1995}	-0.025 (2.96)	-0.044 (3.37)
$\gamma_B - \gamma_A$	0.135 (2.06)	0.069 (1.25)	β_{1996}	0.003 (0.30)	0.005 (0.32)
$\gamma_B - \gamma_A$	0.022 (0.84)	0.008 (0.54)	β_{1997}	-0.015 (1.91)	-0.025 (2.08)
$\beta_{1982-1990}$	-0.004	0.007	β_{1998}	-0.016 (1.98)	-0.023 (1.93)
β_{1991}	0.001 (0.15)	-0.006 (0.45)	ν_Q	0.160 (1.69)	0.335 (4.69)
β_{1992}	0.019 (2.15)	0.019 (1.50)	R^2	0.580	0.521
β_{1993}	0.022 (2.74)	0.022 (1.79)	Adj. R^2	0.528	0.495
β_{1994}	0.001 (0.07)	-0.013 (1.05)			

Noot: Absolute t-waarden staan tussen haakjes. Het aantal waarnemingen is 404.

6 Conclusie

De versoepeling van de vestigingswetgeving kende twee stadia. Per 1 januari 1993 werd de strafrechterlijke vervolging opgeheven, terwijl per 1 januari 1996 officieel de nieuwe Vestigingswet 1996 van kracht werd. In dit artikel wordt bekeken wat de invloed is geweest van deze twee momenten van deregulering op de marktdynamiek in de detailhandel. De schattingsresultaten laten zien dat het eerste stadium van de versoepeling van de wetgeving al direct leidde tot een (permanente) vergroting van de aanpassingsnelheid richting de evenwichtsstructuur op het lokale marktniveau. Het tweede stadium heeft weinig of geen permanent effect op de aanpassingsnelheid meer gehad. De totale marktruimte voor bedrijven lijkt na de deregulering niet te zijn toegenomen. In de dereguleringsjaren was er dan wel een positieve veronderstelde verandering van de *carrying capacity*, maar in de daaropvolgende jaren

werd dit gevolgd door een belangrijke negatieve verandering. Dit kan het gevolg zijn geweest van 'overreactie' of de krapte op de arbeidsmarkt (die het vinden van een geschikte baan heeft vergemakkelijkt).

In zoverre marktwerking gemeten kan worden aan de snelheid van toe- en uittreding nadat er onevenwichtigheden op het lokale marktniveau (in de detailhandel) zijn ontstaan, lijkt een belangrijke doelstelling van de wetswijziging per 1 januari 1996 bereikt te zijn. Aangezien de groei van bestedingen aan het detailhandelsassortiment de laatste jaren ook gunstig verloopt, lijkt het er ook op dat de detailhandel zich sneller heeft kunnen aanpassen aan de wensen van de consument. Ten dele kan dit een gevolg zijn van de wetswijziging. Echter, omdat de (werkelijke) marktruimte nauwelijks is toegenomen, is er weinig reden aan te nemen dat de werkgelegenheid in de detailhandel sterk geprofiteerd zal hebben van de versoepeling van de wetgeving.

Referenties

- Amir, R. en V. Lambson (2000), On the effects of entry in Cournot markets, *Review of Economic Studies* 67, 235-254.
- Bode, B. (1990), *Studies in Retail Pricing*, proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Bosma, N.S. en W.S. Zwinkels (1999), Determinanten voor toe- en uittreding van ondernemers, EIM-onderzoeksrapport in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.
- Carree, M.A., P. Fris en A.R. Thurik (1993), De gevolgen van de nieuwe vestigingswet, ESB, 24 november 1993, 1082-1086.
- Carree, M. en J. Nijkamp (2000), Deregulation in retailing: The Dutch experience, *Journal of Economics and Business*, te verschijnen.
- Carree, M.A. en A.R. Thurik (1999), The carrying capacity and entry and exit flows in retailing, *International Journal of Industrial Organization* 17, 985-1007.
- EIM (1993), *Kleinschalig Ondernemen 1993*, EIM Small Business Research and Consultancy, Zoetermeer.
- Hannan, M.T. en J. Freeman (1977), The population ecology of organizations, *American Journal of Sociology* 82, 929-964.
- HBD (1999), *Jaarboek Detailhandel 1999/2000*.
- Heeres, H.J. en J.W. van Berkum (1999), Tussenrapportage evaluatie vestigingswet, EIM-onderzoeksrapport in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.
- Jaarsma, K. (1995), *Nieuwe en bijzondere verkoopmethoden in Nederland: Een globale inventarisatie*, HBD.
- Kirzner, I.M. (1973), *Competition and Entrepreneurship*, University of Chicago Press (Chicago).
- Kirzner, I.M. (1979), *Perception, Opportunity and Profit: Studies in the Theory of Entrepreneurship*, University of Chicago Press (Chicago).
- Kirzner, I.M. (1997), Entrepreneurial discovery and the competitive market process: An Austrian approach, *Journal of Economic Literature* 35, 60-85.
- Kleijweg, A. en H. Nieuwenhuijsen (1997), Kleine bedrijven creëren meer banen, ESB, 10 september 1997, 681-683.
- Lever, M.H.C., H.J. van Driel, E.E. van de Lustgraaf en A.R. Thurik (1996), Malaise in de detailhandel?, ESB, 24 januari 1996, 68-72.
- Ministerie van Economische Zaken (1999), *De ondernemende samenleving: Meer kansen, minder belemmeringen voor ondernemerschap*.
- Nienhuis, J.T. en H.J. Gianotten (1995), De toegevoegde waarde van de detailhandel, EIM-onderzoeksrapport 9511, EIM Small Business Research and Consultancy, Zoetermeer.
- Phillips, B.D. (1985), The effect of industry deregulation on the small business sector, *Business Economics* 20, 28-37.
- Porter, M.E. (1976), *Interbrand Choice, Strategy, and Bilateral Market Power*, Harvard University Press (Cambridge).
- Winston, C. (1993), Economic deregulation: Days of Reckoning for microeconomists, *Journal of Economic Literature* 31, 1263-1289.

Appendix: Gemiddelde toe- en uittredingsratio's, branchespecifieke trends en vraagcoëfficiënten

TABEL A1 **Samenvatting winkeltype-specifieke statistieken**

winkeltype	bruto toetreding ^a	bruto uittreding ^a	$\hat{\alpha}_j$ ^c	\hat{a}_j ^b	\hat{b}_j ^b
kruidenier/supermarkt	0.086	0.105	-0.011 (1.72)	203.90	-1.75
groenteman/AGF	0.083	0.104	-0.020 (3.24)	28.82	-0.35
slijterij	0.085	0.104	-0.011 (1.72)	17.63	-0.23
herenkleding ^c	0.044	0.085	-0.034 (4.03)	16.16	-0.24
schoeisel	0.077	0.086	-0.009 (1.49)	12.04	-0.06
meubelen	0.131	0.122	0.012 (1.90)	18.89	-0.04
woningtextiel ^c	0.102	0.105	-0.012 (1.43)	12.10	-0.07
woninginrichting	0.070	0.086	-0.019 (2.96)	37.66	0.10
fietsen	0.047	0.058	-0.011 (1.75)	3.91	0.05
juwelier	0.089	0.084	0.002 (0.38)	2.68	0.03
drogist	0.071	0.066	0.006 (0.83)	11.48	0.29
bloemist	0.120	0.115	0.003 (0.47)	6.79	-0.05
slagerij	0.077	0.100	-0.017 (2.66)	25.90	-0.68
bakkerij	0.074	0.084	-0.005 (0.81)	31.84	-1.54
vishandel	0.112	0.108	0.005 (0.74)	3.04	-0.02
banketbakkerij	0.111	0.122	-0.011 (1.70)	13.34	-0.21
melk&zuivel	0.050	0.091	-0.027 (4.23)	13.99	-0.05
tabakswinkel	0.046	0.082	-0.003 (0.45)	12.56	-0.22
huishoudelijke artikelen	0.091	0.096	-0.023 (3.67)	7.97	-0.07
verf(waren)/behang	0.055	0.077	-0.014 (2.15)	4.79	-0.06
ijzerwaren	0.067	0.082	0.008 (1.25)	5.48	-0.05
fotografie	0.087	0.082	0.009 (1.44)	6.20	-0.12
dierenwinkel	0.106	0.099	0.009 (0.91)	6.47	0.01
textield	0.125	0.117	-0.017 (1.74)	62.36	-0.77

a gemiddelden over 1980-1998.

b coëfficiënten geschatte bestedingsaandeel over de periode 1979-1997 ($t=0$ in 1979).

c toe- en uittreding zijn gemiddelden over 1989-1998.

d toe en uittreding zijn gemiddelden over 1980-1988.

e absolute t-waarden tussen haakjes.